

NIEUWSBLAD

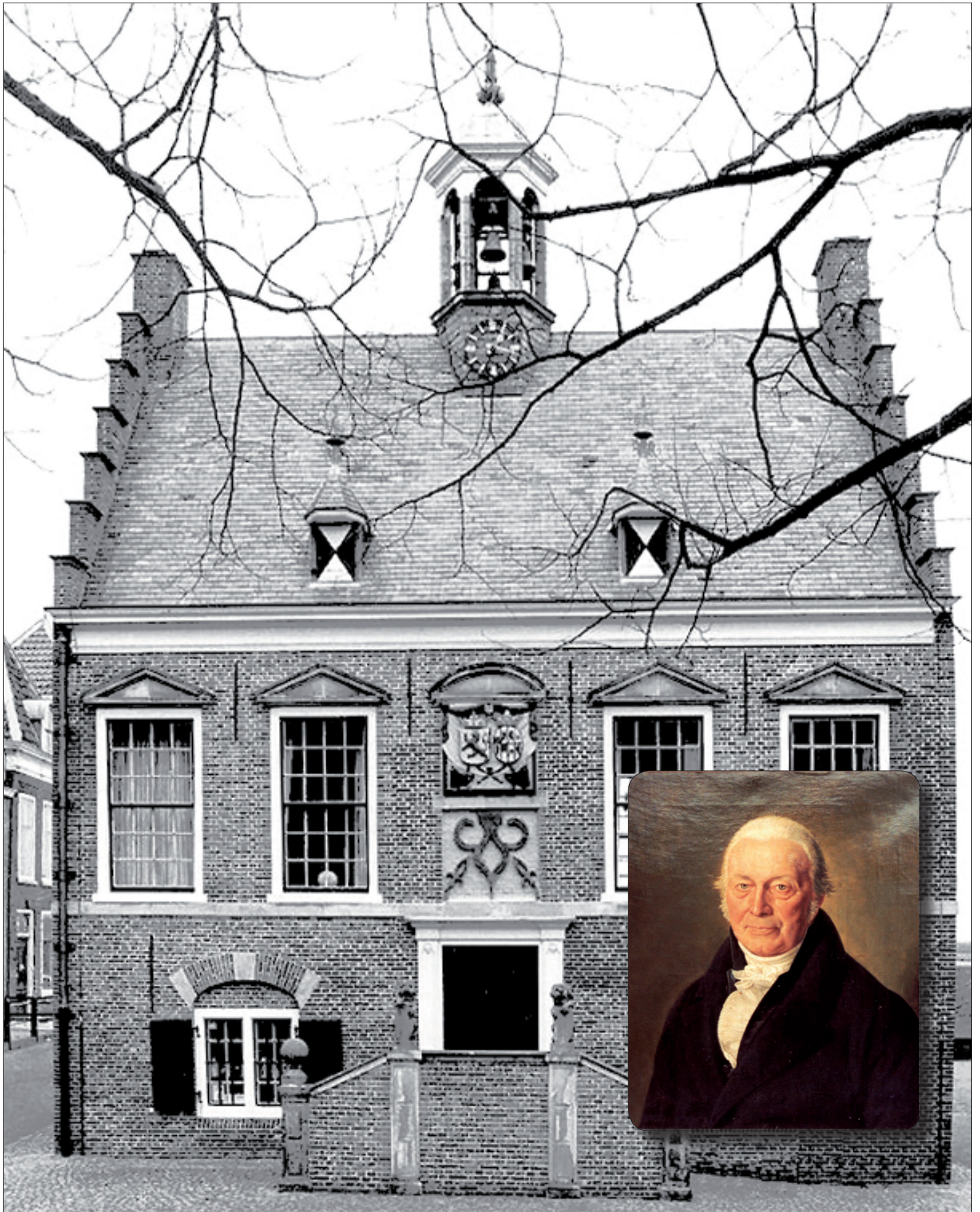
Historische Vereniging

Ameide

Tienhoven

COLOFON

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter:

H. van den Heuvel Voorstraat 99 4132 AP Vianen tel. 0347-355180

Vice-voorzitter:

G.W. Groenendijk De Bogerd 3 4233 GN Ameide tel. 0183-601886

Secretaris:

C.W. Broekman Broekseweg 59 4233 CT Ameide tel. 0183-601811

Penningmeester:

J. Stasse De Bogerd 19 4233 GN Ameide tel. 0183-602488

Algemeen adjunct:

J.A. Maatkamp Lekdijk 18 2769 GA Langerak tel. 0183-602071

Lid: A.P. Provoost Voorstraat 10 4233 EA Ameide tel. 0183-601568

Lid: C. Rijnhout De Kooi 25 4233 GP Ameide tel. 0183-602648

Lid: D. Siegersma Fransestraat 12 4233 ED Ameide tel. 0183-602676

Lid: A. Terlouw-van der Grijn Vijf Akkers 18 4235 AH Tienhoven tel. 0183-602110

ERELEDEN

A.M. den Oudsten, G. Streefkerk en P. Will

CORRESPONDENTIEADRES

C.W. Broekman info@ameide-tienhoven.nl internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

J.D.C. Laroo hv@laroo.net

A.P. Provoost bram.provoost@kpnplanet.nl

REDACTIE NIEUWSBLAD

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

C. van der Grijn cvdgrijn@hetnet.nl

G.W. Groenendijk gert.groenendijk@planet.nl

A. Tukker a.tukker74@hetnet.nl

P. Will p.will@hetnet.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse jstasse@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt minimaal €15,- per jaar, over te maken op bankrekeningnummer 301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging.

Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen.

Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Op de voorpagina: Warnardus Verhagen, geboren te Veen, 22 maart 1754 en overleden te Ameide, 22 augustus 1832. Het schilderij is gedateerd en gesigneerd F. Jacquin fecit Anno 1821. Privé bezit. Foto: André Tukker. Foto stadhuis: Joost Groenendijk.

Op de achterpagina: Satellietfoto (Google Earth) gecombineerd met een uitsnede van een kaart uit 1764.

Inhoud maart 2009

- 3 Van de redactie
- 3 In memoriam: Jan Hugo van Toor (1926 – 2009)
- 4 Verenigingsnieuws
- 5 Vete tussen Ameide en Meerkerk, 150 jaar geleden begonnen?
- 7 Van een werk dat nooit is uitgevoerd
- 9 Weinig belangstelling voor onderzoek Excursies en Lezingen
- 9 De begrafenispenning van Herman Smith, heer van Langeweide, drossaard van Vianen en Ameide
- 11 De F-16 vluchten boven “Herlaer”
- 12 Johan van Oldenbarnevelt, poging tot een portret
- 23 Het stockske van Johan van Oldenbarnevelt, vader des vaderlants
- 25 Siet sone dit heb’ ick seer lange gheweten dat die groote Vissen de cleyne eten (2)
- 29 Het geslacht Verhagen
- 37 De Utrechtse Schrijfalmanak, op het schrikkeljaar onzer Heer Jezus Christus uit 1792, die in bezit was van Warnardus Verhagen
- 39 Warnardus Verhagen en het “Huis te Jaarsveld”
- 43 Mijn vrouw wil de radio’s niet in de woonkamer
- 44 Historische plaatjes met een praatje
- 45 De zilveren herdenkingspenning van het 25-jarig huwelijk van Arnout Leers en Christina Uylenbergh op 3 oktober 1749
- 48 De voorvaders van de Verheij-en uit Ameide
- 48 Hogewaard 12: de WARNARDA en JACOBSHOEVE

Van de redactie

Onze stadsdichter is niet meer. Hans van den Heuvel staat stil bij het overlijden van Jan Hugo van Toor.

In het eerste nummer van de twintigste jaargang van dit blad worden twee zaken extra belicht.

Paul Will analyseert de achtergronden die tot de val van Johan van Oldenbarnevelt hebben geleid en Hans van den Heuvel gaat nader in op het geslacht Verhagen in het algemeen en de persoon Warnardus Verhagen in het bijzonder.

Rutger Jesse schreef naar aanleiding van het artikel *De portretten van Nico Jesse door Paul Citroen* in het vorige nummer aan de redactie: 'Jullie zullen in het volgende nummer iets moeten rechtzetten. Colette, mijn zuster, attendeerde mij er op dat het tekeningetje voor de 'Ex-libris' **niet** van Paul Citroen was, maar van **Funs Winters**. Ik was er zelf van overtuigd dat het om een Citroen ging, de signatuur bekijkende. Ik weet niet waar zij haar informatie vandaan heeft, maar zij is wel altijd uitstekend op de hoogte van familie zaken.'

Het doet ons genoeg u een nieuwe auteur te kunnen voorstellen: historicus-ingenieur Teun Bikker. In dit blad verschijnt het eerste artikel van zijn hand over een vete tussen Ameide en Meerkerk uit de late Middeleeuwen.

De auteur van dit artikel heeft recent een boek gepubliceerd met als onderwerp: *Revolutie in de Vijfheerenlanden*. Invloed van de patriotten op het lokale bestuur 1780-1795.

Geïnteresseerde lezers kunnen dit boek aanschaffen bij:

Teun Bikker
Appelboom 3
4101 VE Culemborg
telefoon 0345-515445
teunbikker@hetnet.nl

of bij

Jac. Verheij
Lekdijk 9
4233 CL Ameide

Het boek kost tien euro.

In memoriam: Jan Hugo van Toor (1926 – 2009)

Hans van den Heuvel

"Ik heb mijn meeste peren geplukt, vriend". Zo kondigde Jan Hugo van Toor op donderdag 18 december van het vorig jaar vanuit het Beatrixziekenhuis in Gorinchem in een telefoongesprek met mij zijn na-

derend einde aan, kort nadat de behandelend arts hem een Jobstijding had gebracht. Hij overleed nog geen drie weken later in de nacht van 4 op 5 januari op 82-jarige leeftijd, thuis aan de Hazelaarlaan in Ameide.

Jan van Toor gold niet alleen in Ameide en Tienhoven, maar ook in de regio als een markante persoonlijkheid. Dat kwam in de eerste plaats door de flamboyante wijze, waarop hij jarenlang (mede) leiding gaf aan het familiebedrijf. Het in de vorige editie van dit Nieuwsblad gepubliceerde artikel "Negentig jaar Van Toor : werken zo lang het dag is in de textielbranche" geeft hier een beeld van.

Men zou hem echter te kort doen door op deze plaats uitsluitend aandacht te besteden aan de zakenman Van Toor. Jan was immers ook in menig ander opzicht een kleurrijke figuur met vaak onorthodoxe ideeën en opvattingen, die hij op een geheel eigen manier, maar nimmer onopgemerkt, uitte. In zijn belevingswereld nam de ellende, die hij als dienstplichtig militair in het voormalige Nederlands-Indië had aanschouwd, een centrale plaats in. Hij sprak daar menigmaal en slechts zelden zonder emotie over. De destijds opgedane ervaringen hadden hem - evenals tal van zijn generatiegenoten - voor het leven getekend, zonder dat in zijn geval zijn ondernemingszin er door was aangetast.

Jan Hugo van Toor was ook een zeer meelevend lid van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven. Zo maakte hij met veel genoeg gedichten voor het verenigingsblad en informeerde hij met grote regelmaat naar de gang van zaken binnen de vereniging, ook toen zijn gezondheid snel verslechterde. Mede daarom zal hij ook in onze kring node worden gemist.

Verenigingsnieuws

Ontwikkeling ledenbestand

Sinds de publicatie van de vorige editie van het Nieuwsblad zijn drie leden van onze vereniging overleden. Het gaat om mevrouw Cornelia Jansen – van der Vliet en de heren Jan Hugo van Toor en Aart de Wit. Allen woonden in Ameide.

In dezelfde tijd werden als nieuwe leden ingeschreven de dames:

A. J. M. de Brey – Baggerman (Vianen),
C.A. de Klerk – van Toor (Ridderkerk) en
G. M. van der Zouwen (Ameide)

en de heren:

C. Bor (Ameide),
F. Copier (Zwolle),
J.C. Kool (Oud Alblas),
P. van Leeuwen (Meerkerk),
L. Mesker (Ameide),
J. Oosterling (Lexmond),
D.J.J. van Reede (Ameide) en
T.J. Stahlie (Veldhoven).

In de periode eind 2008 – begin 2009 kwam er door overlijden dan wel hoge ouderdom een einde aan zeven lidmaatschappen.

Een en ander heeft tot gevolg dat de vereniging naar de stand van heden 410 leden telt.

Betaling contributie

Versluis (vijftien maal), Van der Grijn (elf maal) en De Jong (tien maal) zijn de meest voorkomende achternamen in het ledenbestand van onze vereniging. Maar ook andere namen, zoals Streefkerk (acht maal) en Van Gelderen (zeven maal), komen naar verhouding vaak voor.

Dit vergemakkelijkt het werk van onze penningmeester niet, temeer daar soms ook de voorletters van de betrokkenen identiek zijn.

Vandaar haar verzoek om bij de op handen zijnde betaling van de jaarlijkse contributie in alle gevallen in de rubriek “betalingskenmerk” uw adres te vermelden.

Dodenherdenking 4 mei 2009

De herdenking van de inwoners van Ameide en Tienhoven, die in de Tweede Wereldoorlog of bij de politionele acties in het voormalige Nederlands Indië zijn omgekomen, vindt dit jaar plaats op maandag 4 mei.

De herdenking verloopt volgens de sinds 1999 gebruikelijke formule. Dit houdt in dat de deelnemers aan de “stille tocht” zich omstreeks 19.00 uur verzamelen bij het oude Stadhuis op de Dam in Ameide, waarna de tocht om 19.10 uur aanvangt (route : Benedendamsestraat – Molenstraat – Paramasiebaan).

De “stille tocht” eindigt rond 19.30 uur bij het monument, waar aansluitend de plechtigheid begint, die andermaal zal worden geleid door Maks van Middelkoop, de voorzitter van de Werkgroep 4 mei Herdenking.

De toespraak wordt dit jaar gehouden door de heer N.W. van Putte uit Oss, de oudste zoon van de op 4 september 1944 (dolle Dinsdag) bij de beschieting van de “Pruise boot” op de Lek omgekomen toenmalige plaatselijke huisarts J.W. van Putte, wiens naam op het monument is vermeld. De muzikale omlijsting wordt evenals in voorgaande jaren verzorgd door Ameide’s Fanfare Korps (AFK).

Vlagprocedure Dodenherdenking

De desbetreffende richtlijnen van het Nationaal Comité 4 en 5 mei komen in het kort op het volgende neer.

De Nederlandse vlag dient op de avond van de 4e mei halfstok te hangen van 18.00 uur tot zonsondergang als blijk van respect voor de oorlogsslachtoffers en hun nabestaanden en om recht te doen aan het ingetogen karakter van de plechtigheid. Het is dus niet de bedoeling dat de nationale driekleur na de “twee minuten stilte” en het Wilhelmus weer in top wordt gehesen, zoals in het verleden wel gebeurde.

De werkgroep volgt de richtlijnen van het Nationaal Comité 4 en 5 mei sinds de Dodenherdenking van 2006.

Vete tussen Ameide en Meerkerk, 150 jaar geleden begonnen?

Teun Bikker

In het Nieuwsblad van augustus 2008 stond een kort bericht over de verhouding tussen Meerkerk en Ameide, wat mij aan het denken zette. Iedereen kent immers wel de rivaliteit tussen dorpen (en steden) onderling. Maar volgens een kastelein uit Lexmond (en die kan het weten!) zou de controverse tussen Meerkerkers en Termeienaars zo'n 150 jaar geleden ontstaan zijn door een conflict over het omhakken van een boom.

Het spijt me dat ik het moet zeggen maar de Lexmondse kastelein heeft waarschijnlijk wel de klok horen luiden, maar weet niet waar de klepel hangt. Met andere woorden dat verhaal over die boom (of bomen), de daarop volgende moorden en een heuse oorlog is veel ouder. Bovendien is het zeer de vraag of die gebeurtenissen de oorzaak zijn van de hedendaagse spanningen tussen de twee genoemde plaatsen, thans verenigd in één gemeente Zederik. Maar laten we eerst dat verhaal over die bomen eens uit de doeken doen.

We moeten dan geen 150, maar ruim 700 jaar terug naar het jaar 1387. We zijn dan in de late Middeleeuwen aangeland, een eeuw na de moord op Floris V (1296) en een eeuw voor de komst van Karel V. In die tijd was men nog allemaal katholiek, ja ook in onze streken. Een pastoor uit Gorinchem, genaamd Dirck Pauw of Theodericus Pauli, beschreef in zijn Kroniek wat er volgens hem in 1387 heeft plaats gevonden.¹ Daarbij moeten we wel bedenken dat Pauli rond 1416 werd geboren en zijn kroniek pas in de tweede helft van de vijftiende eeuw schreef; het verhaal uit 1387 is geen ooggetuigenverslag. In grote lijnen zal het verslag wel kloppen, de pastoor was een serieuze man; enige kleuring is echter niet uitgesloten omdat hij een groot bewonderaar was van de Gorcumse heren Van Arkel.

Om beter te begrijpen hoe een misverstand kon uitgroeien tot een oorlog, is het goed eerst kort te schetsen hoe de machtsverhoudingen lagen in onze streken. In Gorcum zetelde de machtige familie Van Arkel. Meerkerk behoorde tot het Land van Vianen, Ameide werd bestuurd door de familie Herlaer. Nu was Hendrik van Vianen getrouwd met Heilwich, de dochter van Jan van Herlaer, zodat beide heren gezamenlijke belangen hadden. Daar kwam nog bij dat de Van Arkels behoorden tot de Kabeljauwen en Hendrik van Vianen tot de Hoeken. Kortom het boterde niet zo tussen de Van Arkels en de heren van Vianen en Ameide.

Dan nu het verhaal over de bomen in Meerkerk. Vier rijke kooplieden uit Gorcum waren naar Utrecht gereisd om zaken te doen. Op de terugweg kwamen ze in een herberg terecht in Vianen (op 30 april), waar ze een stevig glas wijn dronken. Daar ontmoetten ze een Meerkerkse boer, die om zijn huis veel bomen had staan. De Gorcummers vroegen aan deze boer of ze een boom mochten kappen en meenemen naar Gorcum, want ze wilden op 1 mei een versierde boom oprichten. Men vierde in die tijd ook al het 1 Meifeest kennelijk (ook al was het socialisme nog niet uitgevonden). De Meerkerkse boer had een goede bui (of dronk) en gaf de heren uit Gorcum toestemming om gratis twee of drie bomen te vellen en mee te nemen. Daarop betaalden de Gorcummers de rekening in de herberg (ook voor de gulle gever) en vertrokken naar Meerkerk. Daar aangekomen, vertelden ze aan de boerin dat haar man hun twee bomen had beloofd maar dat ze er maar één wilden meenemen. Ze gingen gelijk met een bijl aan het hakken om hun woorden kracht bij te zetten. De boerin, onbekend met de afspraak die haar man had gemaakt, vertrouwde de gang van zaken niet en begon om hulp te schreeuwen. De burens kwamen onmiddellijk te voorschijn met allerlei wapentuig en vielen de indringers aan. Ze sloegen er zo hard op los dat in het gevecht twee Gorcummers werden gedood en de andere twee zwaar gewond. De vier slachtoffers werden per schip naar Gorcum gebracht, waar Otto van Arkel onmiddellijk werd ingelicht.

De heer Van Arkel nam de zaak hoog op. Eerst informeerde hij naar de gang van zaken bij de Meerkerkse boer, die de bomen had geschonken. Die bevestigde zijn toezegging en sprak zijn leedwezen uit over wat er gebeurd was als gevolg van het optreden van zijn vrouw. Daarop schreef Otto van Arkel aan de heer van Vianen (waar Meerkerk gerechtelijk onder viel) om de moordenaars te straffen. Hij vertrouwde Hendrik van Vianen kennelijk niet erg want hij voegde er aan toe: anders zal ik het zelf wel doen. Hendrik Van Vianen hield er niet van om onder druk gezet en sprak schande over het gedrag van Otto van Arkel. Wat erger was, hij vervolgde de moordenaars uit Meerkerk niet. Otto van Arkel besloot toen zelf op te treden en dan ook maar rigoureuus. Hij stuurde boden uit naar alle dorpen in het Land van Vianen en van Ameide, behalve Meerkerk, met het bericht dat men binnen drie dagen moest vluchten met het vee en de goederen. Want hij zou met een leger komen en alle dorpen verbranden, het vee meenemen en alle mannen gevangen nemen. Na drie dagen kwam zijn zoon Jan van Arkel met een groot leger en verbrandde alle huizen te Meerkerk. Verder zocht hij de boerin en de moordenaars. Die waren al gevlucht, zodat al hun goederen werden vernietigd. Dat was nog niet genoeg, want volgens onze kroniekschrijver werden alle dorpen afgebrand. Vianen werd beschermd door de stadsmuur; daar vuurde Van Arkel 'vurige steencloten' af, maar hij belegerde de stad niet. Enige tijd later kwam Otto van Arkel zelf met een groot leger naar Ameide. Ook Ameide werd afgebrand en het 'huys der Mey' werd belegerd. De kanonskogels be-

¹ Dirck Franckensz. Pauw, *Kronijcke des Lants van Arkel ende der Stede van Gorcum*, (Uitgave H. Bruch, Amsterdam 1931) 50-53.

schadigden het kasteel zwaar. Otto van Arkel logeerde zolang in de kerk van Ameide.

De heren van Vianen en Ameide zagen wel in dat zij niet opgewassen waren tegen het leger van de Van Arkels, bestaande uit wel 12.000 man volgens Pauw. Ze besloten de hulp in te roepen van de bisschop van Utrecht (ook geen vriend van de heren van Arkel). De bisschop schreef wel een dreigbrief naar Otto van Arkel, maar die reageerde navenant en toen lieten de Utrechtenaren het verder voor gezien.

Albrecht van Beieren, München, 25 juli 1336, 's-Gravenhage, 16 december 1404)

Vervolgens wendden Van Vianen en Herlaer zich tot de graaf van Holland met het verzoek om hulp en raad om te voorkomen dat ze het onderspit zouden delven. Albrecht van Beieren was in die jaren graaf van Holland. Zijn zoon Willem van Oostervant kwam met zijn krijgsvolk naar het strijdtoneel en wist een bestand te bewerkstelligen.

Een onderdeel van het bestand was dat de heer 'Van der Mey' zijn slot en alle heerlijke rechten moest afstaan aan de Van Arkels. Daarvoor moest Van Arkel wel 16.000 Rijnse guldens betalen. De heer 'van der Mey' kon zijn bezit weer terug krijgen als hij binnen twee jaar het geld weer terugbetaalde. Zo niet dan zouden de rechten erfelijk aan de Van Arkels komen. Het beleg werd opgeheven en Van Arkel kreeg het slot in zijn bezit.

Nadat het bestand was afgelopen kwam het weer tot een gevecht. Terwijl Otto en Jan van Arkel op reis waren, gingen gewapende Gorcummers op oorlogspad en verbrandden alle dorpen in het land van Vianen, die nog gespaard waren. Hendrik van Vianen had het echter aan zien komen en kwam hen met een strijdmacht tegemoet. In Lakerveld kwam het tot een treffen, waarbij de Gorcummers aan het kortste eind trokken. Er vielen vele doden onder laatstgenoemden

en er werden ook nogal wat gevangen genomen. Voor die gevangenen vroeg Van Vianen een fors losgeld van Gorcum; met dat losgeld kon hij de 16.000 Rijnse guldens betalen om Ameide weer terug te kopen.

Zo onttaardde een misverstand over het kappen van een boom tot veel geweld en ellende. Misschien is het verhaal van Pauw/Pauli wat overdreven hier en daar, maar dan nog. De 'heren', die het in onze streken voor het zeggen hadden waren uit op (nog meer)

Willem van Oostervant (Den Haag, 5 april 1365 - Bouchain, 31 mei 1417)

macht en bezit. Daarbij schroomden ze geweld niet. De graaf van Holland had onvoldoende macht om dit soort conflicten de kop in te drukken. De bewoners van de dorpen en de boeren waren daarbij vaak het slachtoffer. Het zou nog erger worden want enkele jaren later zou de Arkelse oorlog uitbreken (1401-1412), met grote gevolgen voor onze regio; wellicht daarover in een volgend Nieuwsblad meer.

Om de huidige rivaliteit tussen Meerkerk en Ameide aan bovenstaand voorval toe te schrijven gaat wel erg ver. Er zitten ruim 6 eeuwen tussen toen en nu; dat zijn zo'n 20 á 25 generaties bewoners, dat weet niemand meer. De aanleiding van al dat geweld lag wel in Meerkerk (het molesteren van de Gorcumse kooplieden), maar aan wat daarna gebeurde konden de Meerkerkers ook niet veel doen. Ameide en Meerkerk werden beiden slachtoffers van de strijd tussen de 'heren' uit Vianen en Gorcum. Nee hoor, rivaliteit tussen bewoners van plaatsen komt overal voor. Tussen steden (denk maar aan supporters van Ajax en Feijenoord) en ook tussen dorpen op het platteland. Zolang het een spel blijft en met humor wordt beleefd is het prima; zodra er geweld aan te pas komt is er geen rechtvaardiging voor.

Van een werk dat nooit is uitgevoerd

Paul Will

In het vorige nummer van ons blad stond een artikel over architect Frans de Jong te Lexmond. Dit naar aanleiding van de expositie gewijd aan diens werk en gehouden in het gemeentehuis van Zederik. De auteur, voorzitter Hans van den Heuvel, heeft in het bijzonder aandacht besteed aan zijn werkzaamheden in Ameide als gemeenteopzichter in de jaren twintig. Het gaat m.n. over de bouw van de Christelijk Gereformeerde kerk op de Achterweg en de komst van de mobiele muzikentent op de Dam. Die twee kregen welbeschouwd terecht alle aandacht, maar ik herinnerde me de naam van dhr. Frans de Jong ook. Een activiteit t.a.v. Ameide staat namelijk vermeld in het gedenkschrift 'Eeuw uit, eeuw in'. Dit is in mei 1990 uitgekomen t.g.v. 100 jaar School met de Bijbel te Ameide. En jawel hoor, al bladerende vond ik op bladzijde 46 e.v. terug 'praat en daad' aangaande een plan om een nieuwe school te bouwen.

Het mocht dan begin jaren 1930 zijn en bij een opzet gebleven zijn, maar goed: de Lexmondse heer De Jong heeft in het verhaal duidelijk een rol gespeeld. Het is te aardig om 't niet nog 's op te halen?

“Is het niet mogelijk een hele nieuwe school te bouwen op de kavel 'Het hoge huis', dat achter het kerkhof ligt?”

Tekening van de voorgevel van de te bouwen school in 1931 door Frans de Jong.

Het is begonnen met de benoeming van de 7de leerkracht meester H. van Rooijen, Het bestuur besluit hem met zijn klas in een lokaal van het Verenigingsgebouw te plaatsen, maar men overweegt wel een aanvraag in te dienen bij de onderwijsinspectie voor de bouw van een zevende lo-

kaal vast aan de school. Tevens is er sprake van dat er in de toekomst een nieuw vak verplicht wordt, namelijk 'het beoefenen van Orde- en Vrije oefeningen', gewoner gezegd 'gymnastiek gegeven moet gaan worden, voor dit vak zal eveneens een ruimte, liefst een echt gymlokaal vereist zijn. Vandaar dat het bestuur het dienstig acht dit gegeven mee te overwegen bij de planning voor uitbreiding van het schoolgebouw. Secretaris N. den Oudsten ontwikkelt op eigen initiatief een plan en gaat dit met J. van der Hek overleggen: "Is het niet mogelijk een hele nieuwe school te bouwen op de kavel 'Het hoge huis', dat achter het kerkhof ligt?" In de eerst volgende bestuursvergadering wordt het in den brede besproken. Voorzitter A. Streefkerk stemt er wel mee in, maar gezien de opdoemende crisissituatie voorziet hij snel financiële hobbels rijzen. Men besluit de

inspecteur te raadplegen en de reeds ingediende aanvraag bij de gemeente voor dat 7de lokaal nog even in portefeuille te houden. Erna besluit het bestuur eensgezind de bouw van een compleet nieuwe school bij de gemeente aan te vragen. Hierop volgt een bij-

zonder roerige ledenvergadering. Het schoolbestuur is immers statutair verplicht de leden te raadplegen inzake o.m. af te sluiten leningen en hypotheek. Velen voelen zich gepasseerd, te meer daar zij te horen krijgen dat de nieuwbouw al als agendapunt op de gemeenteraadsvergadering staat. Vooral wethouder N. Streefkerk en A. de Kruijk zijn behoorlijk boos, de laatste wil er pas weer over spreken, als het bestuur stante pede de aanvraag intrekt. Eveneens olie op de golven veroorzaakt de verklaring van de bestuursleden, de 2 Arie's (= voorzitter Streefkerk en penningmeester Spek), dat zij er nooit vóór zijn geweest. Op de volgende bestuursvergadering is de kwestie nog niet geheel bekoeld, maar wordt toch besloten de raad een alternatief aan te bieden: medewerking verlenen aan de aanbouw van een 7de lokaal of aan de bouw van een geheel nieuwe school? .

Uiteindelijk wordt in samenspraak met de gemeente het voorstel: het pas 3 jaar oude Verenigingsgebouw, eigendom van het schoolbestuur, aan de gemeente overdoen, kan dan ingericht worden als gymlokaal en de oude school gaat dan dienen als vervangend verenigingsgebouw; het bestuur bouwt een nieuwe school op de locatie, het Hooghuis genaamd. Als A. Spek echter evenzo een stuk grond aanbiedt, dat goedkoper is – nota bene f 1,50 per m² – besluit men dit perceel aan te kopen. Zo komen beide partijen tot overeenstemming en wordt de bouwkundige F. de Jong aangesteld om de bouwtekeningen te gaan maken. Deze gaat kordaat aan de slag en in goed overleg met de onderwijsinspectie wordt na verloop van tijd het bouwontwerp goed bevonden, totdat ...- het lijkt ons huidig tijdsgewricht wel - de plaatselijke gemeente de alarmerende tijding aan het bestuur doet toekomen dat de financiën van dien aard zijn dat van de vervulling der voorgenomen plannen voorlopig niets kan komen, daar er absoluut geen

Frans de Jong,
bouw.k.opz.,Lexmond,
telefoon 281.
postrek.64207.

Nota van Fr. de Jong bouw.opzichter
te Lexmond aan de Vereeniging tot stichting
enz. School n.d.Bijbel te Ameide wegens
bouwkundige werkzaamheden en verschotten
inzake bouw van een nieuwe zeven-klaasige
school aldaar.-----

1931

April

Bouwterrein opgedoken en in tekening gebracht.
Voorloopig ontwerp gemaakt met globale raming van
bouwkosten (één-verdiepingplan) F.30000.-
Wat doorgestaan wegens inmiddels opgekomen voorkeur
voor twee-verdiepingplan.

Junij

Met bestuursleden enkele scholen bezocht.

Juli

Nieuw ontwerp gemaakt (twee-verdiepingschool met centrale
verwarming)

aug. enz.

Dit bouwplan na goedkeuring door het bestuur, volledig
uitgewerkt, in calque gebracht en blauwdrukken vervaar-
dagd.

Hierbij volledig bestek gemaakt, benevens toelichting
terzake de wijze waarop aan alle wettelijke voorschriften
wordt voldaan, zulks ten dienste der inspectie.

Gespecificeerde begroefing f. 27885.-

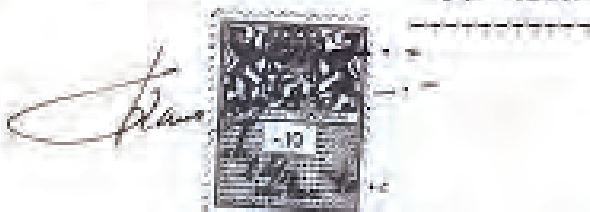
Dit bouwplan met toebehooren bij den Inspecteur L.O.
te Gorinchem in dubbel ingeleverd, waarop dd.18 Nov.1931
onder volgar.13215 goedkeuring ontvangen.

Tijdsomstandigheden waren oorzaak dat deze bouw niet is
doorgestaan en werd afgewacht of de toestand zich zoodanig
wijzigen zou dat het nu gereed liggend plan tot uitvoering
gebracht kon worden.

Waar zulks in afzienbaren tijd niet tot de mogelijkheid ge-
rekend kan worden, werd dd. 5 Juni 1940 schriftelijk bericht
ontvangen dat het Schoolbestuur besloten had van voorgenomen
niewbouw af te zien.

Bekening houdende met dezen loop der zaken wordt, met afwij-
king van berekening volgens tarief, voor de hiervoor genoemde
werkzaamheden met inbegrip van verschotten gedeclareerd
1½ procent der laatste begrootingsom 27885.- =

F. 418.-

geld is en ook niet te verkrijgen van de Bank der Nederlandse Gemeenten. Het schoolbestuur in zak en as, doet nog een wanhopige poging geld te lenen bij de Onesiforusbank in Utrecht, maar die mislukt vanwege de te hoge rente die deze bank vraagt.

Het is bij blauwdrukken gebleven, noch op 'Het hoge huis', noch in de Pollie is de nieuwe school verzezen. Op de nieuwbouw aan de Meidoornlaan hebben het bestuur en personeel nog een 40 jaar moeten wachten.

Wel weer opvallend is dat meester Van Rooyen destijds - om een paar taalkundige termen te gebruiken - van onderwerp lijdend voorwerp werd en kort voor zijn overlijden meewerkend voorwerp werd: hij ein-

digde namelijk op vrijwillige basis zijn onderwijsloopbaan in een noodlokaal. Dat was in de Paramasiebaan op ongeveer de plek waarvoor ooit die geplande school was getekend en nu onze loco-burgemeester Jory Verwolf woont.

Laat ons eindigen met een 'memento mori' aan deze beminnelijke mens, meester Van Rooyen, aan wie vele oudere lezers goede herinneringen hebben en die tot zijn onverwacht overlijden in 1963 veel heeft betekend op onderwijs- en kerkelijk gebied.

Weinig belangstelling voor onderzoek Excursies en Lezingen

Bram Provoost

De activiteiten van de HVAT bestaan uit het uitgeven van het Verenigingsblad en het organiseren van Tentoonstellingen (1x per 2 jaar), excursies en lezingen. De laatste jaren ligt de nadruk vooral op het Verenigingsblad en de Tentoonstellingen. Het bestuur van de HVAT is benieuwd of er onder de leden (nog voldoende) belangstelling bestaat voor het deelnemen aan excursies en/of lezingen. Daarom is er een onderzoek verricht om de belangstelling onder de leden vast te stellen. In de eerste week van december 2008 zijn via het Verenigingsblad van de HVAT circa 400 formulieren verspreid onder de leden. Op 20 januari 2009 waren er 18 formulieren ingeleverd, een respons van minder dan 5%. Van deze 18 formulieren was een aantal slechts gedeeltelijk ingevuld. Alle 18 respondenten hadden belang-

stelling voor het bijwonen van één of meer lezingen per jaar. Dertien hadden belangstelling om met een excursie mee te gaan, bij voorkeur één keer per jaar. De meeste respondenten hadden al eens eerder een lezing of excursie bijgewoond. Slechts 4 van de 18 hadden dit nooit eerder gedaan. Er zijn ruim 20 suggesties gegeven voor zowel lezingen als excursies.

Uit het geringe aantal ingeleverde formulieren blijkt dat de belangstelling van de leden van de HVAT om de enquête in te vullen (en in te leveren) zeer gering is. Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat de belangstelling om deel te nemen aan een excursie of om een lezing bij te wonen niet groot zal zijn. De uitkomsten van de enquête zullen binnenkort door de commissie excursies/lezingen worden besproken. De commissie zal bekijken of het, gezien de geringe belangstelling, zin heeft om door te gaan met het organiseren van excursies en/of lezingen. De uitkomst zal worden voorgelegd aan het bestuur van de HVAT en aan de algemene ledenvergadering van de HVAT in mei 2009.

De begrafenispenning van Herman Smith, heer van Langeweide, drossaard van Vianen en Ameide

Herman Beckmann

Het Geldmuseum aan de Leidseweg 90 in Utrecht heeft in de penningenverzameling twee penningen die met Ameide en Tienhoven te maken hebben. In een ander artikel in dit blad bespreek ik de zilveren herdenkingspenning van het 25 jarig huwelijk van Arnout Leers en Christina Uylengergh op 3 oktober 1749. In dit artikel wordt nader ingegaan op de zilveren begrafenispenning van Herman Smith, heer van

Langeweide, drossaard van Vianen en Ameide. Beide penningen, die van Leers en Smith, behoren tot de zogenaamde familiepenningen. Deze penningen zijn typisch Nederlands. Sporadisch komen in steden als Hamburg, Bremen en Lübeck ook dit type penningen voor.

De familiepenningen worden onderverdeeld in drie hoofdgroepen:

1. Doop- en Geboortepenningen
 2. Trouw- en Huwelijkspenningen (en jubilea van huwelijken).
 3. Overlijdens- en Begrafenispenningen.
- Verder zijn er nog twee kleine groepen penningen: Vriendschappenningen en Verjaardagspenningen.

De herdenkingspenning van het zilveren huwelijk van Arnout Leers was speciaal ontworpen voor die gelegenheid. Maar wie niet zoveel geld wilde uitgeven voor het ontwerpen en het maken van stempels, kon bij de zilversmid of medailleur kant en klare penningen kopen die dan voorzien werden van een toepasselijke tekst. Dit was ook het geval met de zilveren begrafenispenning van Herman Smith.

Dr. Bemolt van Loghum Slaterus¹ beschrijft in zijn boek deze penning als volgt:

Voorzijde: Op een graftombe zit een gevleugeld kind, een doek over de schouder gedrapeerd. In zijn rechterhand houdt hij een schaal, in zijn linkerhand een bel-lenblaaspijpje, waaraan een zeepbel hangt, terwijl zes zeepbellen om hem heen in de lucht zweven. Achter hem een haag van twaalf cypressen. Aan de voorkant van de tombe is een doek bevestigd, met ruimte voor gegevens over de overledene. In het geval van deze begrafenispenning was de volgende tekst ingegraveerd: Herman Smith Hr. v Langeweide Drosst. v Vian & Ameid overl 25 Septbr. 1760.

Het bellen blazende engeltje is een traditioneel symbool voor vergankelijkheid van de mens en cypressen zijn sinds de oudheid symbolen voor dood en rouw². *Keerzijde: Op het punt waar twee zeisen elkaar kruisen ligt een met bloemen bekransd doods-hoofd op twee gekruiste doodsbeenderen. Er boven staat een gevleugelde zandloper. In een krans van korenaren staat het opschrift: De dood is een ingang ten leven. Het omschrift luidt: Myn lichaam dat nu rust, sal wederom verrysen en met myn siel vereent, myn Heylant eeuwig prysen.*

De medailleur is Martinus Holtzhey³.

Rest ons nog een prangende vraag: Wie was Herman Smith, heer van Langeweide? Ik heb niets over deze drossaard kunnen vinden! Sterker nog, er is zover ik heb kunnen nagaan ook nooit een heer van Langeweide⁴ geweest.

✂ In het geval van deze begrafenispenning was de volgende tekst ingegraveerd:

Herman Smith Hr. v Langeweide
Drosst. v Vian & Ameid overl 25
Septbr. 1760.

³ Op 15 juli 1722 werd M.H. ingeschreven als lid van de Evangelische Lutherse Gemeente te Amsterdam. Holtzhey was op 11 september 1697 in het Zuidoostelijke Ulm geboren als zoon van de suikerbakker George Wilhelm Holtzhey en Anna Katharina Zoller. Drie jaar later, in 1725, verwierf Maartijn Holtzheim van Ollen (Ulm) Goutsmit het burgerschap van Amsterdam en werd hij opgenomen in het Amsterdamse zilversmidgilde. In de jaren daarna legde hij zich toe op de vervaardiging van penningen.

Bedoeld als proeve van bekwaamheid, toont de penning ons dat Holtzhey op 32-jarige leeftijd reeds een volleerd medailleur was, die, zo blijkt uit de voorstelling op de keerzijde, over een EIGEN SCHROEFPERS beschikte. Enkele maanden eerder, op 14 juni 1729 was hem van stadswegen toestemming verleend om aan huis een medaillepers te houden.

Zijn eigen winkel had hij eerst aan de Prinsengracht en na 1736 aan de Herengracht bij de Huidenstraat. Tot 1749 bleef Martinus Holtzhey verbonden aan het bedrijf. Aan het begin van dat jaar aanvaarde hij het ambt van Muntmeester van de Gelderse Munt te Harderwijk. Zijn zoon Joan George Holtzhey zette de zaak in Amsterdam voort op 22-jarige leeftijd. Martinus bleef tot 1753 muntmeester van de Gelderse munt. In dat jaar werd hij aangesteld als Muntmeester van de Zeeuwse Munt te Middelburg. Daar overleed hij op 1 november 1764.

⁴ Langeweide is een buurtschap behorende tot de gemeente Reeuwijk in de provincie Zuid-Holland. Het ligt tussen Hogebrug en Driebruggen. De buurtschap telde in 2007 100 inwoners.

¹ A. J. Bemolt van Loghum Slaterus, *Nederlandse Familiepenningen tot 1813*, Zutphen, 1981.

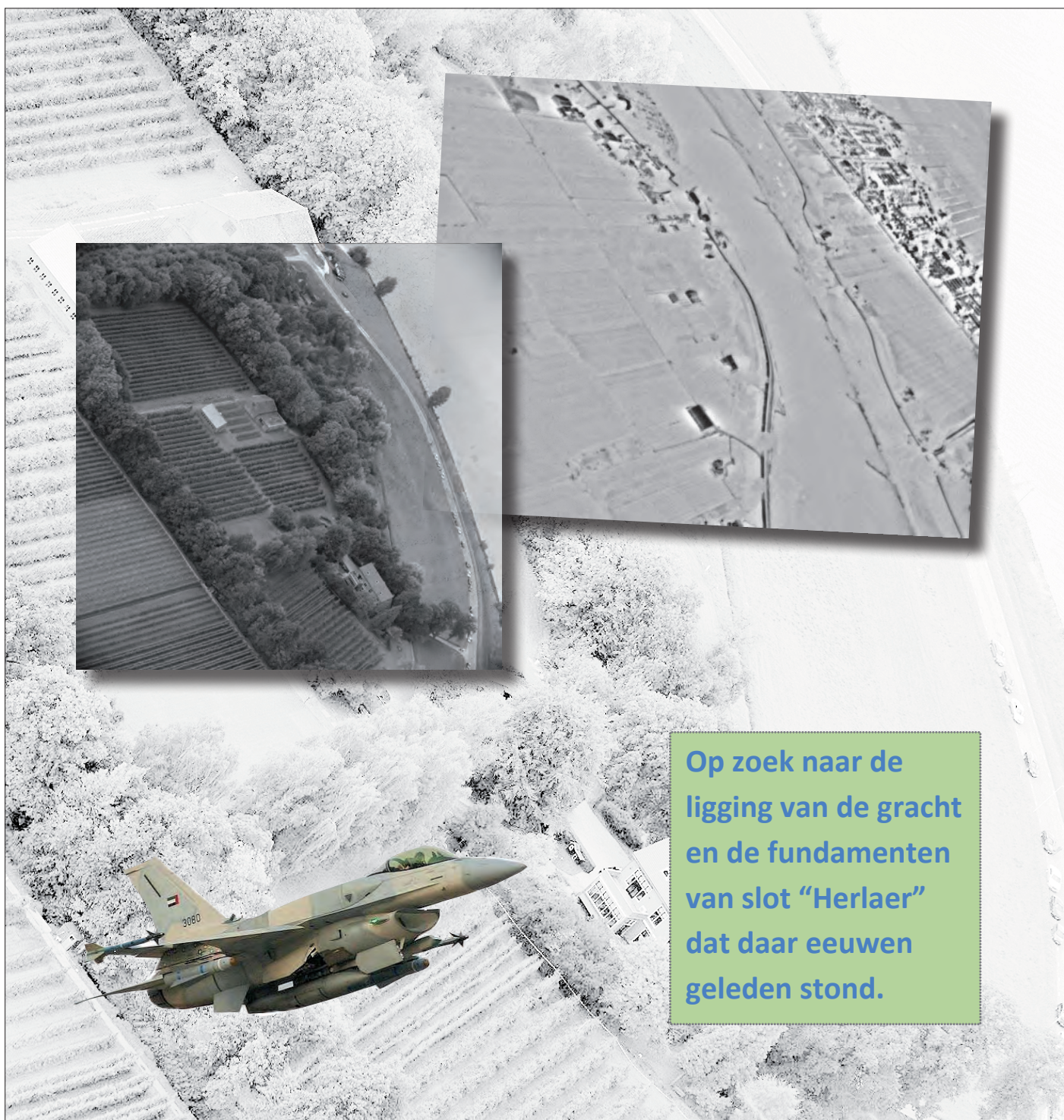
² Met dank aan Dim Verschoor van Munthandel Verschoor uit Strijen.

De F-16 vluchten boven “Herlaer”

In de edities 2007-2, 2007-3 en 2008-4 van het Nieuwsblad van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven is aandacht besteed aan de (voorbereiding van de) verkenningssluchten, die met infrarood- en videoapparatuur uitgeruste gevechtsvliegtuigen van het type F-16 van de vliegbasis Volkel van de Koninklijke Luchtmacht hebben gemaakt boven het slot “Herlaer” aan de Lekdijk bij Tienhoven. Deze pagina toont een collage van het op verschillende data “geschoten” materiaal.

Met name de kwaliteit van de infraroodopnamen voldoet niet in alle opzichten aan de verwachtingen. Volgens deskundigen is de hoge “H₂O – density” (gehalte aan waterdamp) in de atmosfeer boven de (directe omgeving van de) Lek hier met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid debet aan.

Een en ander laat onverlet dat leden van de Afdeling Lek- en Merwedestreek van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland op uitnodiging van het bestuur van de Historische Vereniging als eersten nagaan of het verkregen materiaal nadere informatie verschaft omtrent de ligging van de gracht en de fundamenten van het vroegere kasteelcomplex “Herlaer”. Volgens hen is het “een lastige puzzel”.

Op zoek naar de
ligging van de gracht
en de fundamenten
van slot “Herlaer”
dat daar eeuwen
geleden stond.

Johan van Oldenbarnevelt, poging tot een portret

Paul Will

Doet u nogmaals mee 'eewen achterwaarts te roepen' (= lang vervlogen tijden oproepen)? In mijn vorig geschrijf over Grotius zegde ik toe nog een boekje open te doen over de turbulenties gedurende het Twaalfjarig Bestand. Vooral bleef de vraag klemmen, waarvan m.n. het viertal Johan van Oldenbarnevelt, Hugo de Groot, Rombout Hoogerbeets en Gillis van Ledenberg werden beticht?

Johan van Oldenbarnevelt.

Hugo de Groot.

Rombout Hoogerbeets.

Gillis van Ledenberg.

We staan m.n. stil bij het leven, streven en sneven van eerstgenoemde. Johan komt 1547 ter wereld te Amersfoort, waar deze Barnevelder 'uitgekipt' is in een heel ander nest als Hugo, ruim 1/3 eeuw later. Hij groeit op in een enigszins onevenwichtig gezin. Zo is zijn vader meermaals met de justitie in aanraking gekomen wegens dronkenschap en geweldpleging. Diens eigenlijke beroep was sequester (= beheerder van onder toezicht geplaatste boedel). Telg Johan echter weet zich aan het ouderlijk milieu te ontworstelen en zal uitgroeien tot een staatsman van Europees formaat. Hij bezoekt de plaatselijke Latijnse school, waarna hij voor verdere studie op zijn 17de naar bloedverwanten in Den Haag gaat. Hebben die soms zijn verdere studie bekostigd? Hij

staat twee jaar erna ingeschreven aan de Leuvense universiteit en wanneer deze rechtenstudent naar de gewoonte van die dagen zijn reis door Europa voortzet, vervolgt hij de rechtscolleges te Bourges. We zien hem dan ook korte tijd erna zijn spulletjes opnieuw pakken om colleges in Keulen te lopen. Vervolgens scheept hij zich in naar Heidelberg, het bolwerk van het calvinisme. Hij kiest zelfs daarvoor, maar zet kort erop de voet aan de overzij van de Alpen om in het Italiaanse Padua zijn Europese opvoeding te volmaken. Anno 1569 keert deze bereisde jongeman als magister juris naar zijn vaderland weer, waar het Hof van Holland hem een kleine advocatenpraktijk gunt. Na drie jaar kiest hij duidelijk voor het verzet tegen Alva's schrikbewind, waarbij de warrelingen van onbestendige lotgevallen hem zo hebben geschoold in mensenkennis, list, overleg en gehard in koelbloedigheid. En wel dusdanig dat bij deze Meester vóór zijn 30ste zich het eigenaardige talent ontvouwt om een gegeven toestand volkomen te doorzien en hetzij met sluwheid, hetzij met overmacht tot een gunstige wending te brengen. Dit alles en zijn werkkraft hebben op de Rotterdamse burgemeesters en wethouders zoveel indruk gemaakt dat zij hem in 1576 de waardigheid van advocaat hunner stad aanbieden. Na enige aarzeling aanvaardt hij de eer en het ambt en wordt raadsman van 'de rijkste der steden.'

Een jaar voordien is hij welberaamd in het huwelijk getreden. De bruid, Maria van Utrecht, stamde namelijk uit een welgestelde Delftse regentenfamilie.

Maria van Utrecht door Paulus Moreelse (1615)
Paneel, 109 x 80,5 cm. Rijksmuseum Amsterdam.

Johan verkrijgt, hoewel hij van kleinburgerlijke komaf is, instemming met haar te trouwen, omdat zij een buitenechtelijke dochter is, die weer de enige erfgename is van een uitgestrekt grondgebied, wat Johan zeer welkom is. Het past hier op drie minder sympathieke kenmerkende eigenschappen te wijzen, namelijk zijn baat-, staat- en eierzucht, (resp. de onedele zucht naar eigen voordeel, de heerszucht en die naar roem).

Deze echtverbintenis en wat dies meer zij verschaft hem mede de sociale status die hij zo fel begeerde. Hun gezinsleven (blijkt echter niet gedurig over rozen te zijn gegaan: welvaart heeft hij verkregen, maar welzijn heeft hem veelal ontbroken).

Terug naar Rotterdam. Met haar stedelijke afgevaardigden komt Van Oldenbarnevelt (verder in deze tekst tot vO afgekort) in de Staten van Holland en verkrijgt vanwege uitzonderlijke kwaliteiten als landsadvocaat¹ de leiding van de vergaderingen in de Staten, evenals die van de buitenlandse diplomatie der Lage Landen. Ofschoon die school nog niet is doorlopen, stijgen op deze wijze de kansen op een slagen cum laude met de dag: In de verwarring na de moord op Willem de Zwijger A.D. 1584 ontstaat er een soort machtsvacuüm. Diens oudste zoon Philips Willem is ontvoerd naar Spanje en de te Dillenburg geboren Maurits is amper zeventien. Geen buitenlandse bondgenoot, wel een machtige Spaanse tegenstander in de persoon van Parma, buitenechtelijke zoon van Karel V, die zich opmaakt om Antwerpen in de tang te nemen.

Alessandro Farnese, Hertog van Parma, 1602, gravure, Dominicus Custos, 30 x 19,5 cm.

Als deze stad 1585 is gevallen - de honger heeft 't 'm gedaan - zoekt men een sterke leider die met vaste hand de koers kan uitzetten voor de Republiek. Het schip van staat dobbert immers op de golven van de faitisme (= moedeloosheid) en financieel onvermogen. Haastig wordt een gezantschap in elkaar getimmerd en o.l.v. vO klopt deze delegatie aan bij het Protestante Engeland in de persoon van queen Elizabeth. Die zendt daarop graaf Leicester, die als luitenant-generaal met een legerschaar ons komt bijstaan in de strijd tegen Hispanje.

Portret van Robert Dudley, de graaf van Leicester. Deze afdruk op papier is gedrukt van een gouden medaillon, dat in het bezit is geweest van de graaf van Leicester. Gravure gemaakt door Hendrick Goltzius (1586).

Hij zoekt snel steun bij de Calvinisten en voert een centraliserende politiek, wat slecht valt bij de Hollandse regenten. Deze vormen rondom vO een partij die zich verzet tegen Leicesters leiderschap. Daarenboven blijkt deze landvoogd beslist niet opgewassen te zijn tegen de zojuist genoemde Spaanse landvoogd Parma, die tevens een knap veldheer is, en als uitlekt dat Leicester na lang dienstverlof in Londen de opdracht heeft meegekregen met Spanje vrede te sluiten zijn de rapen gaar. Na een vergeefse poging door geweld de leiding te behouden, moet hij het veld ruimen en vertrekt met stille trom, nou ja, stil? Dan besluiten de Staten de regering zelf ter hand te nemen en zo ontstaat na deze bange jaren de Republiek der Verenigde Nederlanden. Weliswaar vormen die zeven gewesten één groot geheel, maar ieder is een republiekje in het klein, met Holland als de invloedrijkste. Alle gewesten sturen een vertegenwoordiger naar de Staten Generaal, waar men de beslissingen neemt, die voor het gehele land gelden. Op deze manier ziet Johan dus kans weloverwogen voort te bouwen aan zijn carrière. Deze strever is immers al twee jaar ervoor tot 'Advocaat van den Lande' gekozen, en als zodanig de woordvoerder van de Hollandse ridderschap en ook afgevaardigd naar het centrale bestuursorgaan. Daarin bemoeit de landsadvocaat¹ zich als president plus secretaris door zijn ongeëvenaarde kennis van zaken met alles en geeft zelden zaken uit handen,

¹ Pas na 'dit 's lage lands treurspel' werd de titel van stads- en landsadvocaat officieel vervangen door resp. pensionaris en raadpensionaris, bijv. Jacob Cats en Johan de Witt kregen die. Pensionaris betekent dat zo iemand een jaarwedde genoot uit de stads- respectievelijk rijkskas.

waardoor niemand om hem heen kan. Wie zich ook naast hem als leider kan laten gelden is de jeugdige stadhouders Maurits - N. B. mede op Johans initiatief aangesteld -, maar voorlopig kent ieder zijn eigen terrein: vO dirigeert de politiek, terwijl de Prins als staatsman niet met zijn vader is te vergelijken, maar die als krijgsman overtreft.

Portret van Maurits, graaf van Nassau, prins van Oranje. Rechts een helm. Onder het portret een Latijns onderschrift. Gravure van Johannes Eillarts, 1587.

Als militair leider wordt hij weldra bewonderd om zijn triomfen en toebedeeld met tal van bevoegdheden, maar voelt hij zich op voorhand niet geroepen zich politiek sterk te maken. Op deze wijze is de Ne-

derlandse staat een republiek, bestuurd door regenten met als hoogste functionaris een jurist. Geleidelijk aan ontstaan echter rondom de politieke en militaire leider twee partijen en hoewel een verwijdering tussen beiden nog verborgen blijft, komt het toch van dit duet tot een duel en volgen er op den duur aanvragen.

Tot 1600 - wel ouderwets, zo'n jaartal kennen, is dit er één van de weinige die ieder nog van de schoolbanken kent - is er een vrij goede samenwerking tussen de politicus vO en Maurits, die de ene stede na de andere van de bezetter afdwingt. Als de eerst aangeduide echter gedaan krijgt dat de Staten-Generaal instemmen met het plan het broeinest der Duinkerker kapers uit te roeien, aanvaardt de Nassauer deze opdracht slechts tegen zijn zin. De expeditie erheen acht hij namelijk bijzonder riskant. En inderdaad, bij Nieuwpoort behaalt hij een overwinning-op-het-kantje, maar verder zuidwaarts trekken, weigert hij. Zo ontstaat het eerste scheurtje in de goede verstandhouding.

Een tweede botsing volgt: vO is vooral wegens de penibele financiële toestand vóór het sluiten van een Bestand, de Prins is tegen. Toch krijgt de landsadvocaat zijn zin, Maurits en diens medestanders geven zich maar gewonnen, omdat zonder een partijen-scheuring die gevechtspauze er niet zal komen, maar bij Maurits steekt argwaan de kop op: Is vO van zins het land aan Spanje te laten? Met dat Bestand - een wapenstilstand, waarbij Spanje ons twaalf jaar als onafhankelijk erkent - zou een tijdperk van rust en verademing aanbreken, maar hoe heeft de meest verant-

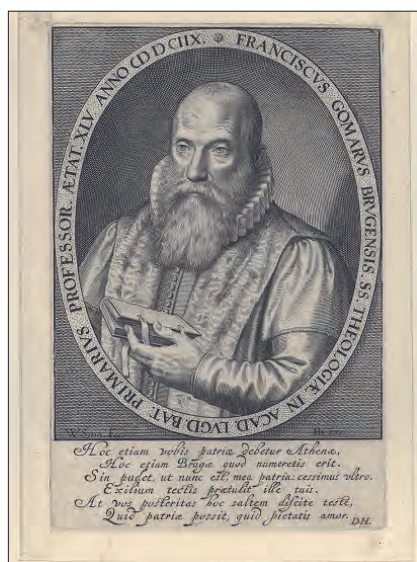
Maurits bij de slag van Nieuwpoort.

woordelijke leider van die vredespartij zich vergist; m.n. de kerkelijke controverse zal in die periode tot een splijtzwam uitgroeien! Jazeker, verdraagzaamheid is in die dagen nog een zelden beoefende deugd, of liever in het geheel niet als deugd herkend; tolerantie is aan haar wezen vreemd. Wie gelooft, verlangt ruimte voor zichzelf en veracht de belijdenis van anderen, waarbij er felheid in beide kampen heerst. Tijdens dit Bestand raken de politieke, militaire en godsdienstige geschillen steeds nauwer verstrengeld. Daarbij blijft de wrok tegen de eigenzinnige vO hangen en die zal mede voeren tot de tragedie van 1619.

Tweedracht alom: in hoeverre mag een gewest eigenmachtig optreden? De Staten van Holland, geleid door vO, streven naar de grootst mogelijke zelfstandigheid, maar dat kan voor het landsbelang een gevaarlijke versnippering betekenen. Zo denkt bijv. Maurits als kapitein-generaal van het leger met schrik aan dit gevaar als de oorlog hervat zal worden. Al in het eerste pauzejaar –het sterfjaar van Arminius - wendt zich een veertigtal predikanten, volgelingen van deze Leidse hoogleraar op z'n Hollands gezegd: Johannes Hermansz), met de zgn. Remonstrantie tot de Staten van Holland.

Buste van Jacobus Arminius, in ovaal. Onder het portret een vierregelig Latijns vers gesigeneerd met E.P. Afdruk van een enigszins beschadigde plaat uitgegeven door Frans van der Hoeyen.

Portret van Franciscus Gomarus in een ovaal. De theoloog is afgebeeld op 45-jarige leeftijd met een boek in de hand. Met Latijns randschrift en onderschrift van Daniel Heinsius. Gravure van Willem Isaacz Swanenburgh, 1608.

Daarin verdedigen zij professors verdraagzamer en 'rekkelijker' standpunt, dat vO als de ziel der anti-democratische regentenpartij aanhangt. Zij vragen de overheid om bescherming binnen de Gereformeerde kerk. De Arminianen onderschrijven het volgende dogma: 'Kinderen van Godt den Heere uyt genade verkoren, ende geschapen worden ter saligheyt (...) voor reden stellende dat God de genade aen de oprechte Christenen doet (...) en dat Hij sulcken genade ten uystersten sal continueren' Geloof vond hij weliswaar een voorwaarde voor behoud, maar erbij zei hij dat de mens daarvoor voor 100 procent afhankelijk was van God². De aanhangers van Arminius' tegenstander, Franciscus Gomaris, evenzo professor in Leiden, verdedigt de leer der predestinatie = de voorbeschikking: De Heere schenkt de zaligheid enkel door het voorbestemd geloof.

Op de keper beschouwd lijken de standpunten der beide hoogleraren minder ver van elkaar verwijderd te zijn dan de felle strijd die allengs oplaait tussen de respectieve volgelingen: geen wenst een druppel water bij de wijn te doen!

De Gomaristen hadden intussen bij de Staten een tegen-verweerschrift ingediend, de Contra-Remonstrantie, waarin zij verzoeken om bijeenroeping van een Nationale Synode. Daarmee halen zij zich het ongenoegen van een groot aantal 'rekkelijken' op de hals en verhaasten zij het ogenblik waarop Johannes Bogerman, voorzitter der Synode van 1618/19, opstuift en hen onwaardig acht om langer in de vergadering gehoord te worden.

Johannes Bogerman als voorzitter van de Dordtse synode op 43-jarige leeftijd (1619).

Op de 35ste zitting hakt 'Bozerman' alle knopen door en wijst hen in het Latijn - dit is de voertaal van deze (Inter)nationale Synode - de deur met een donderend: "Ite, ite, dimittimini" (d.w.z. Gij wordt weggezonden. Gaat heen... gaat! De eerlijkheid gebiedt er twee dingen bij te vertellen. De gedaagde Remonstranten hebben het er ook wel naar gemaakt. Die legden op alle slakken zout, eisten overal kopieën van

² Getuige het recente proefschrift van Dr. W. A. den Boer, verbonden aan de Theologische Universiteit der Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland te Apeldoorn.

om nog 's door te lezen en schrokken er uiteindelijk niet voor terug om zich van verdachtmakingen en valse beschuldigingen te bedienen.

Aan de andere zijde moet de weleerwaarde praeses later dit brute optreden betreurd hebben en het ook betuigd hebben.

Dit theologische twistpunt groeit dan uit tot een perikel dat de gehele kerk raakt en niet minder de staat. De dwarsliggende Staten van Holland o.l.v. vO wen-

sen 'de kerk in het midden te laten' en verbieden over het geschilpunt te preken, Als de twisten blijven voortduren, kiezen de zoëven genoemde Staten de zijde der Remonstranten en verbieden de bijeenkomsten der Contra's buiten de officiële kerk.

Zo hebben de bestandtwisten duidelijk bewezen dat het Hollandse kerkvolk scherp reageert als het zijn recht van vrije eredienst bedreigd ziet. De calvinisten hebben het tijdens de Dordtse Synode getoond en de

Op de W A E G - S C H A E L ,

GOMMAR en ARMIJN te Hoof
 Dingen om het recht geloof,
 Teder ingebracht bescheyt
 In de VVaegschael wort geleyt,
 Datter GOMMAR arme knecht
 Hadd' het metten eersten slecht,
 Mits den schranderen ARMIJN
 Tegen BESAM en CALVIJN,

Leyd den roek van d'Advocaet,
 En de kuffens van den Raedt,
 End' het brein dat geensins sebet
 Idel van gefonde veen,
 Bricwen die vermelden plas,
 't Heylich recht van elke Stadt:
 GOMMAR sach wast hier en gins,
 Tot soo lang myn Heer de Pius

GOMMARS sij' die boven hingh,
 Trooste met sijn stale kling,
 Die soo soveraar was van gewicht
 Dat al 't ander viel te licht:
 Daen aanbadt elk GOMMARS pep,
 End' ARMIJN die kreeg de schop.

Aan deze prent met het opschrift 'Op de jonghste Hollandtsche Transformatie' heeft Vondel later het gedicht 'Op de Waegschael van Holland' als bijschrift toegevoegd. De prent dateert waarschijnlijk uit het tumultueuze jaar 1618 van de gevangenneming van Van Oldenbarnevelt door het open venster is n.l. de afdanking der waardgelders te zien.

Remonstranten na de omwenteling in niet mindere mate.

Als gemoedelijke calvinist had Maurits besloten zich niet al te druk te maken om die predestinatieleer, maar na jaren van aarzeling en terughoudendheid kiest hij toch de zijde van de preciezen. Daarbij is weinig reden te veronderstellen dat hij zich hierbij

uitsluitend laat leiden door antipathie jegens vO of door inblazingen van diens vijanden. Wel hebben overwegingen van buitenlandse politiek hierin een rol gespeeld, we mogen echter zijn godsdienstige oprechtheid niet in twijfel trekken. De Haagse Contra's zijn het namelijk meer dan beu de scheldnaam van 'slijkgeuzen' langer eer te moeten aandoen door bij sneeuw of regen naar Rijswijk

Het afdanken der waardgelders door prins Maurits op de Neude te Utrecht, 31 juli 1618. De prins staat omgeven door wachten en officieren op de voorgrond, links en rechts ruiters. Op het midden van het plein gooien de waardgelders hun wapens en wapenrusting op een grote hoop, Pauwels van Hillegaert, 1627, doek, 98,5 x 171,2 cm, Rijksmuseum, Amsterdam.

te baggeren, waar hun als minderheid slechts een simpel kerkgebouw is toegewezen. Zij richten zich in hun nood tot Maurits en verzoeken dringend om een bedehuis in de stad. Daarbij spreekt de Prins over de Kloosterkerk - heden ten dage opnieuw heel actueel geworden i.v.m. Oranje-huwelijken en wat dies meer zij -.

Als staatsgebouw toenmaals enkele decennia ervoor als zovele kloosterinrichtingen in beslag genomen en voorlopig fungerend als geschutgieterij gaat deze een gewichtige rol spelen. Het neemt nog wel enige tijd voordat de Contra's op 9 juli 1617 de daad bij het Woord durven voegen en het gebouw 'kraken' en in allerijl een stel banken en een preekgestoelte timmeren. De volgende zondag kerkt de prins nota bene nog bij zijn rekkelijke hofprediker Wtenbogaert, die zich in zijn predikatie heftig uitspreekt tegen het houden van een Nationale Synode. Thuisgekomen voelt de Prins zich bij de nalezing gedrongen deze voorganger de les te lezen, zelfs ten aanhoren van zijn stiefmoeder Louise de Coligny.

De hugenootse gravin, vierde echtgenote van zijn vader, die immers sympathiseert met dominees' groepering.

Veertien dagen erna gebeurt er iets heel bijzonders: De Prins rijdt te paard, omgeven door een schitterende stoet van adjudanten en hofjonkers vlak langs Oldenbarnevelts woning naar de Kloosterkerk. De landsadvocaat moet tot zijn ergernis concluderen dat Maurits openlijk partij heeft gekozen en van zins is naast het Boek zijn kletterend zwaard in de weegschaal te werpen. Helemaal loopt het uit de hand als vO het bestaat als tegenzet in 1617 de Scherpe Reso-

lutie uit te vaardigen om stedelijke vroedschappen te machtigen eigen krijgsvolk (= waardgelders³) in te huren om onlusten te voorkomen. Hij moet zelfs overwogen hebben Frederik Hendrik met het opperbevel te belasten en zo tegen Maurits uit te spelen. Dit tegendraadse / buitensporige / doldriftige / robuuste besluit van de zijde der Staten van Holland en Utrecht, genomen op voorstel van vO omvat tevens de verklaring dat men voor eens en altijd zowel tegen elke nationale als zelfs gewestelijke Synode is, en nogmaals dat ieder soeverein is inzake de religie. Maurits beschouwt dit én als stadhouder én als legerleider als aantasting van zijn gezag, neemt dit niet en met steun der Staten-Generaal trekt hij ten strijde tegen die waardgelders. Wellicht herinnert u zich nog diens tocht naar de Neude in Utrecht?

Jawel, onze grootscheeps levende hoogmogende vO heeft vanaf zijn landgoed, de heerlijkheid Stoutenburg te Amersfoort, een grove misrekening gemaakt en geraakt in de branding, d.w.z. krijgt zwaar tegenweer, 'dwars voor de boeg'.

Even tussendoor: niet zonder opzet gebruik ik deze termen, ontleend aan de zeemanstaal, omdat vO 16 jaar voordien mede de initiatiefnemer is geweest

³ Die rare term komt uit de Duitse soldatentaal als meer oorlogswor- den, zoals het genoemde krijgsvolk, ook ransel, vaandrig, vendel, schroot, etc. Dat waardgelder stamt van Wartegeld (= wachtgeld), d.w.z. die soldaten behoeven niet direct in actie te komen, maar worden wel betaald voor hun beschikbaarheid. We bezien het dicht en citeren er een paar regels uit: 'Gommer en Armijn te Hoof / Dongen om het recht Geloof / Yders ingebracht bescheyt / in de weeghschael wert geley't. De eerste had 't al niet breed, zijn inleg waren 2 folianten, waaronder Calvijns 'Institutie', maar nummer twee had behalve de 'rock van d'Advocaet en de kussens van de Raet', brieven en wat die meer zij, opgestapeld. Totdat de Prins diens zijde koos door de schaal die boven hing, te verzwaren met zijn 'staele kling. 'Doen aen-bad elck Gommers Pop, / En Armijn die kreegh de Schop'.

van de oprichting der Vereenigde Oostindische Compagnie, die de Nederlanden wereldnaam heeft bezorgd. Ere wie ere toekomt!. Het inlegkapitaal bedroeg 6,5 miljoen gulden met de bedoeling om aan de felle concurrentie een einde te maken.

Van dag tot dag brokkelt de weerstand af die vO aan de nieuwe koers bieden kan, terwijl de toon van pamfletten gemener en vernederender wordt. Daarbij laat de gezondheidstoestand van vO te wensen over en overweegt hij ernstig ontslag te vragen, maar de aarzeling blijft. Zijn getrouwen, voormannen van de regentenpartij, zien terecht in dat het dan met hun invloed gedaan zou zijn.

Maurits gaat metterdaad over tot daden. Onverhoeds trekken diens troepen naar Utrecht, het oranje-blanje-bleu wappert vrolijk in het prille morgenlicht: de Unie is in gevaar! Van Nassau voorop heeft zo'n tocht nog nimmer gemaakt, de stijfkoppige vO heeft het zover gedreven dat er zelfs een burgeroorlog van kan komen. Maurits' militairen trekken ongehinderd naar de Neude, waar de Stichtse waardgelders opgesteld staan hoewel dat Ledenberg, als ziel van de anti-democratische regentenpartij + secretaris der Staten van Utrecht, laatste verbitterde pogingen heeft gedaan om een gewelddadig verzet te organiseren. Verder is aanwezig Hoogerbeets, die als pensionaris van Leiden deel uitmaakt van de deputatie der Staten van Holland, ol.v. Hugo de Groot, die tot protest oproept, maar wiens pleidooi weinig effect sorteert bij de aangetreden compagnieën waardgelders, want als de Prins de amateur-soldaten daarop gelast hun wapens neer te leggen, gehoorzamen zij prompt en beslecht de Prins daarmee kort en bondig het pleit.

In augustus 1618 krijgt Maurits van de vergadering der Staten-Generaal volmachten, die hem tot onbestreden alleenheerser maken, alleen Holland is afwezig. Hij verspilt geen tijd, hier evenmin als bij een veldtocht. Als Hollands Advocaat ondanks gewaarshuwd te zijn in zijn koets het Binnenhof oprijdt, houdt een kamerheer het rijtuig staande en meldt dat

de Prins hem wil spreken. De 71-jarige baas stapt uit, gebogen en leunende op zijn stockske.

Stokske van Van Oldenbarnevelt, Noord-Nederland, 1600 tot 1625, hout, ijzer, ivoor, hoogte: 96.0 cm, Rijksmuseum, Amsterdam.

Zodra hij de voorhal betreedt, wordt hij in naam der Staten-Generaal subiet onder arrest gesteld.

Evenzo vergaat het Hugo de Groot, Hoogerbeets en Van Ledenberg,

Een buitengewone rechtbank van 24 leden: twaalf Hollandse (voor een deel ware vijanden van de beklagde) en twee per gewest. Op het doodvonnis dat werd uitgesproken, antwoordde hij: "Is dat het loon voor 43 jaren trouwe dienst aan het volk?" Zo heeft mede die pamflettenoorlog duidelijk effect gesorteerd – waarschijnlijk ook op Maurits - en geholpen rondom vO het klimaat van wantrouwen te scheppen dat ten slotte zijn ondergang inluidt.

Van gratie vragen wilde vO niet horen, dat immers zou wijzen op schuld bekennen, en dat weigerde hij. Iets waarop o.a Maurits nog wel gehoopt had.

Tijdens de zittingen moet het genoemd trio het onverkwikkelijke schouwspel vertoond hebben van mensen die proberen vrijwel alle verantwoording af te schuiven van zichzelf op de leidsman. Zij krijgen levenslang met verbeurdverklaring van alle goederen. De Utrechtenaar Van Ledenberg heeft zijn gezin tevergeefs dit laatste trachten te besparen door in de gevangenis zich van het leven te beroven.

Hoogerbeets is kort voor zijn overlijden in 1625 om gezondheidsredenen vrijgelaten.

We nemen het fragment van de terechtstelling over

uit Jaap ter Haars 'De Geschiedenis van de Lage Landen':

"O God, wat komt er van den mens"; mompelt Oldenbarnevelt als hij het schavot betreedt. Daar ziet hij zijn doodkist van ongeschaafd hout - haastig gehaald bij een kistenmaker in de buurt. Een kussen om op te knielen is er niet. "Zal ik een stoel halen?", vraagt de provoost-geweldige, Carel Nijs. Oldenbarnevelt knielt neer op de blote planken. Dominee Lamotius bidt, eindigt met het Onze Vader. Op het plein bidden de 3000 toeschouwers dat gebed ernstig en bewogen mee.

Het is doodstil, als de 71-jarige advocaat zijn tabberd en wambuis uittrekt. Fier en onvervaard tot het laatst richt hij zich tot het volk rondom. "Mannen, geloof niet dat ik een landverrader ben. Ik heb oprecht en vroom gehandeld, als een goed Patriot. Ende die zal ik sterven". Hij trekt zijn slaapmuts over zijn ogen, loopt naar de hoop zand, die zijn bloed moet opvangen. Op dat zand knielt hij neer. "Jezus Christus zal mijne Leidsman zijn. Heere God, Hemelse Vader, ontvangt mijne geest!". Dan tot de beul: "Maek 'et kort, maek 't kort!". Hij buigt het hoofd. Een blok is er niet. Hij vouwt zijn handen op borsthoogte. Het zwaard flitst trefzeker door de lucht en zwiept het hoofd én twee vingers van het lichaam weg....

Een complot tegen Maurits' leven wordt openbaar drie jaar na vO's executie. De aanstichters zijn diens zonen: Willem, heer van Stoutenburg en West-Souburg; de tweede is Reinier van Groenevelt, gouverneur van Bergen-op-Zoom, Brandwijk en Gijbeland, benevens Hoogheemraad van Delfland.

Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg en West-Souburg, anoniem, 1634, paneel, 38.3 x 28.7 cm, Rijksmuseum, Amsterdam.

Uiteraard hadden ze die ambten, waarnaar ze vernoemd waren, bij vaders dood verloren. Dit duo had met hulp van een paar geestverwanten die moordplannen gesmeed. De opzet wijst op diepgaande verbittering tegen het harde vonnis, maar door gebrek aan terroristische bedrevenheid der samenzweerders gaat het faliekant mis. De door hen ingehuurde zeelieden, die te verstaan kregen dat 'de zaak van het uiterste staatsbelang was' vonden de opdracht wel wat vaag en verdacht voorkomen, dus stellen zij zich in verbinding met Haagse heren, waardoor de opzet uitlekt

Willem ziet kans te ontkomen en het grondgebied van de vijand te bereiken, waar hij in Spaanse dienst treedt. Broer Reinier rept zich naar de kust, maar vindt geen schip dat hem naar Engeland kan brengen. Als visser verkleed bereikt hij nog Vlieland, maar wordt ontmaskerd en naar Den Haag getransporteerd. Aldaar luidt na berechting het vonnis: doodstraf. Noch oprecht berouw, noch de bede van moeder brengen daarin verandering. Zijn misdaad is dat hij aan zijn broer Willem geld had verschaft voor de aanslag op de Prins; dat kostte vier jaar na vaders dood ook hem en andere medeplichtigen in Den Haag de kop.

De remonstrants gezinde auteur Brandt - reeds in vorige artikelen zijdelings genoemd i.v.m. de Leersen - vertelt in zijn knappe Vondelbiografie hoe Joost krap zes jaar nadien - het was immers een heikel onderwerp - naarstig op zoek ging naar enige aloude historie, 'onder welke schorse hij 't nieuwe treurspel mocht verbergen, nl. de terechtstelling van Oldenbarnevelt. Uiteindelijk vond hij een navenant voorbeeld in de Griekse mythologie: ene Palamedes, die onder deksel van het oog naar de vijand gewend

Reinier van Oldenbarnevelt, gouverneur van Bergen-op-Zoom, Brandwijk en Gijbeland, benevens Hoogheemraad van Delfland (1588-1623), gravure van Crispijn van de Passe, 17e eeuw.

geld genoten had, daardoor bij het gemene volk in haat gebracht en tot onvergoedbare schade van geheel het land gedood’.

Heel langzaam kwam uit het wrokkende brein dat heftige hekelspel ‘Palamedes’ in wording, dat hij de ondertitel meegaf: ‘oft Vermoorde onnooselheyd’ (= onschuld).

En het geschiedde, zo verhaalt Geeraerd in zijn Vondel-biografie (1683) als een der trouwste bezoekers van deze poëet dat hij hem in zijn 88-ste levensjaar hoorde vertellen hoe hij op een morgen met vlijt aan dit werk arbeidende, zijn vrouw onder aan de trap hoorde roepen : “Man, de Prins leit en sterft” en dat hij haar tot antwoord toeriep: “Laat hem sterven, ik belui hem vast”.

Dit zou de ‘harpoenerende’ Prins der Dichters opbreken. Vondel neemt stelling in de godsdienstig-politieke strijd, die enige jaren terug geleid heeft tot dat tragische hoogtepunt of beter gezegd: dieptepunt Hij dorst, toen het stuk *door den druk gemeen* (= publiek) gemaakt was, het huis niet te houden en zocht eerst onderdak bij zijn zwager en schoonzus, doch dezen hem begrauwend over zijn schrijfsucht zocht hij erna elders lijfsherberging.

Evenzo wijst Vondel met opgeheven vinger naar Oldenbarnevelts rechters, de *vadermoorders*, die hij uitmaakt voor *Bastervierschaer* en houdt een soort requiem voor *ons Bestevaer, met afgeleefden strot, te verwen ’t Hofschavot’* en spreekt hem nogmaals met die erenaam aan in het hekeldicht ‘Roskam’ ‘O beste Bestevaer! wat waert ghy Holland nut; / Een styl des raeds, doen ’t lijf van ’t stocksken werd gestut’. In een ander dicht: ‘Op het Stockske van Johan van Oldenbarneveld’, zegt hij van deze Vader des Vaderlands’ vragenderwijs vol begrip ‘Wie ging zoo krom gebukt, nooit krom?’

Portret van Vondel door Ph. Koninck, 1665.

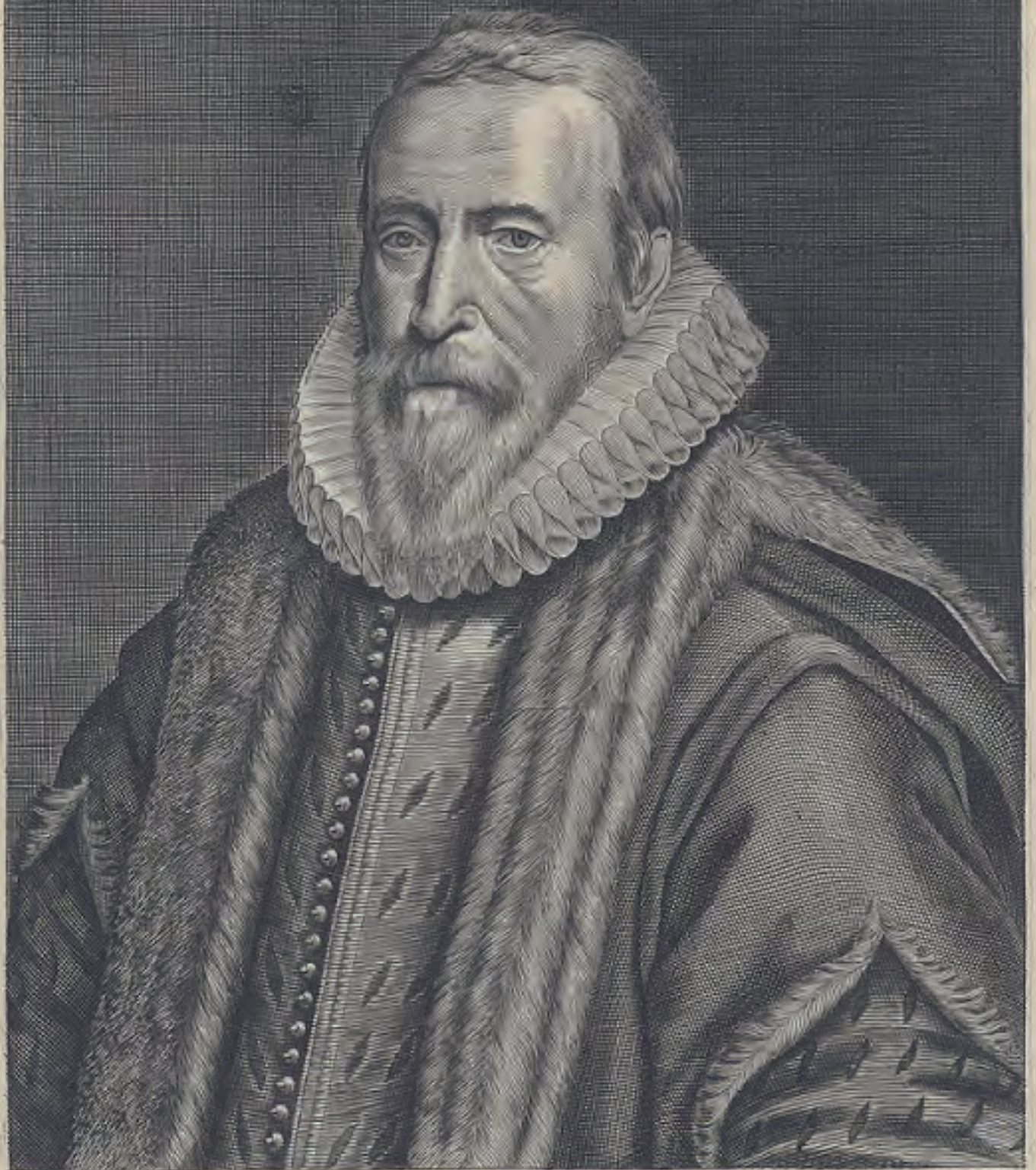
Waarde medelezers, wilt u s.v.p. herlezen Jaap ter Haars ontroerende middenstukje. Om daarbij nog even stil te staan bij de laatste woorden die vO op het Binnenhof te 's-Gravenhage heeft gericht tot het

saamgestroomde volk. En voeg eraan toe het loffelijk getuigenis dat opgetekend staat in het Resolutiënboek der Staten van Holland: “Een man van groten bedrijve, arbeidzaamheid, geheugen en beleid, ja buitengewoon in alles; die staat, zie toe, dat hij niet valle, en zij God zijn ziele genadig. Amen”.

Simon Opzoomer, *Het laatste ochtendgebed van Johan van Oldenbarneveldt*, ca. 1849, olieverf op doek, 108 x 64 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

Slotstom: onze Johan, een vat vol tegenstrijdigheden, is met eerbied gesproken een moeilijk portret te noemen, wat ook geldt voor mijn proeve. Daarom besluit ik mijn poging met een verwijzing naar de aardige biografie, die Theun de Vries over hem heeft geschreven. Op de laatste pagina staan een paar wat langademiige zinnen: “Hij gaf zijn energie en veelzijdige talenten aan het denkbeeld van een onafhankelijk Nederland, en verzette zich met hand en tand, zodra het om een natuurlijke onvermijdelijke binnenlandse ontwikkeling van dezelfde strijd ging. Hij was een Geus, die het geuzendom verloochende, toen het een gevaar dreigde te worden voor de regentenpartij, waarvan men hem een vader noemen kan. Hij beleed het calvinisme, maar trachtte als een humanist te leven, en onderschatte zo de betekenis en de zin van het calvinisme in de revolutie tegen Spanje”.

IOAN VAN OLDENBARNEVELT RAET PENSIONARIS VAN HOLL., EN WESTVRIESL.

*Dit's OLDENBARNEVELT; die, in den Krijg en Vrede,
Syn goet, en bloet, ten dienst van't Vaderlandt bestede;
Die Hollants eer bewaarde en voor haar vryheit sprak;
Die Spanjens dwinglandt en MAURITS hoogmoet brak;
Die gelt vryschafte en Raadt: die zonder schuldte mogte sneven,
En op het Hof-schavot verlaaten Krijg en Leven;
Verdoemt, van Bastaard-Raad, als was hy een verräen;
Die god de vrak beval; en stierf; Staats Martelaer.*

C. de Pas sculp. et exc.

Het stockske van Johan van Oldenbarnevelt, vader des vaderlants

Herman Beckmann

*Myn wensch behoede u onverrot,
O stock en stut, die, geen' verrader,
Maer 's vrydoms stut en Hollants Vader
Gestut hebt op dat wreet schavot;
Toen hy voor't bloedigh zwaert most knielen,
Veroordeelt, als een Seneka,
Door Neroos haet en ongena,
Tot droefenis der braefste zielen.
Ghy zult noch, jaeren achter een,
Den uitgangk van dien Helt getuigen,
En hoe Gewelt het Recht dolf buigen,
Tot smaet der onderdruckte steên.
Hoe dickwyl streckt ghy onder 't stappen
Naer 't hof der Staeten stadigh aen
Hem voor een derden voet in 't gaen
En klimmen, op de hooge trappen:
Als hy, belast van ouderdom
Papier en schriften, overleende,
En onder 't lastigh lantspack steende!
Wie ging, zoo krom gebuckt, noit krom!
Ghy ruste van uw trouwe plichten,
Na 'et rusten van dien ouden stock,
Geknot door 's bloetraets bittren wrock:
Nu stut en styft ghy noch myn dichten.*

Joost van den Vondel

Johan van Oldenbarnevelt werd op 13 mei 1619 in de ochtend op het Haagse Binnenhof onthoofd. Hij steunde op zijn beroemd geworden stokje toen hij het schavot beklom.

Dankzij het gedicht van Joost van den Vondel werd het 'stockske' onderdeel van de Nederlandse geschiedenis. Er zijn op het ogenblik tenminste vier 'originale' stokjes bekend.

Hoogstwaarschijnlijk bevindt zich het echte stokje in de verzameling van de Universiteitsbibliotheek in Amsterdam. Het stokje was in het bezit van de dichter Jacob Westerbaen, die getrouwd was met de steenrijke Anna Weytsen, vrouwe van Brantwijck en Gijbelant en weduwe van Oldenbarnevelts oudste zoon Reinier. Deze, zijn broer Willem en de remonstrantse predikant Slatius pleegden een aanslag op het leven van prins Maurits. De aanslag mislukte en Reinier van Oldenbarnevelt en de predikant Henricus Slatius werden in 1623 in Den Haag onthoofd. Willem van Oldenbarnevelt wist te vluchten naar Spaans Vlaanderen.

Jacob Westerbaen heeft het stokje en twee gedichten,

Jacob Westerbaen (1599- 1670).

een van hemzelf en een van zijn vriend Joost van den Vondel altijd bewaard en in het begin van de negentiende eeuw werden het stokje en de twee gedichten geschonken aan de Universiteitsbibliotheek in Amsterdam.

Het Rijksmuseum in Amsterdam bezit twee stokjes en het museum Flehite in Amersfoort is in het bezit van het vierde stokje.

In het nog niet verbouwde Rijksmuseum waren de twee stokjes en het zwaard waarmee Johan van Oldenbarnevelt werd onthoofd in een vitrine te zien.

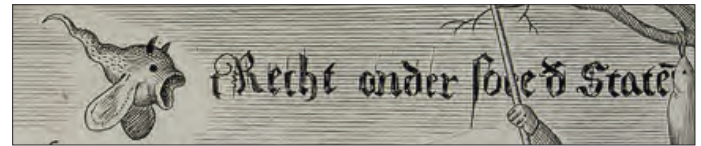
Dit zwarte stokje heeft al heel wat discussie op gang gebracht. Is het of is het niet de échte wandelstok van Johan van Oldenbarnevelt, het 'stokske' waarmee de raadspensionaris het schavot beklom, waar hij zou worden terechtgesteld? Verschillende musea claimen in het bezit te zijn van het originele exemplaar...

Joost van den Vondel (1587 – 1679).

Uit de bek van het 'Barnevelsche Monster' komen vissen met de namen van de bekendste remonstranten: Adolph van Waell van Moersbergen, burgemeester van Utrecht, Grotius (Hugo de Groot), pensionaris van Rotterdam. Zijn naam is in spiegelschrift gegraveerd. Rombout Hoogerbeets, pensionaris van Leiden. Gilles van Ledenberg, secretaris van Utrecht. In het water zwemmen twee vissen: Vortius die predikant was in Amsterdam en Johannes Wtenbogaert, predikant en prozaschrijver. Naast de grote vis zit een Nassouschen Visscher die probeert 'remonstrantse' vissen aan de haak te slaan.

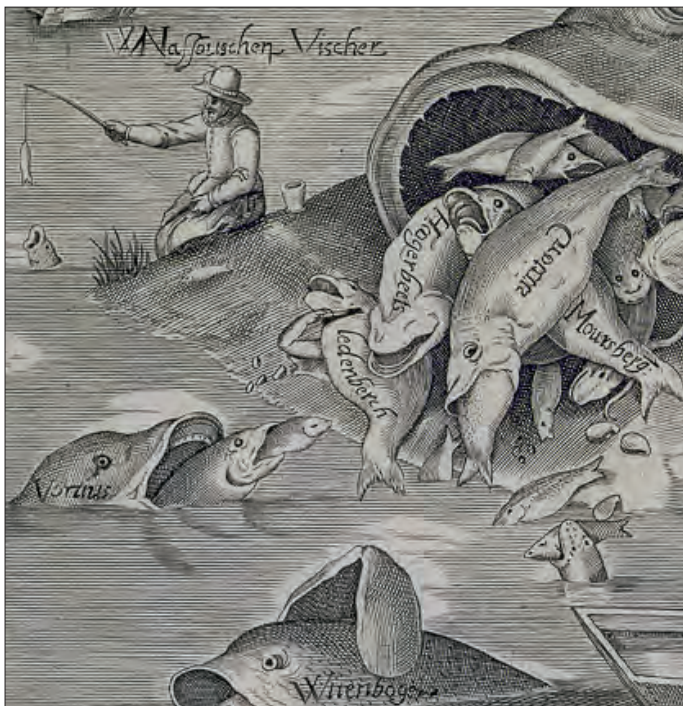

Boven de man met de drietand op de ladder staat 't Recht onder State(n). De betekenis van deze spreuk ontgaat mij.

Wat gebeurde er met Johan van Oldenbarnevelt, Adolph van Waell van Moersbergen, Grotius (Hugo de Groot), Rombout Hoogerbeets, Gilles van Ledenberg, Vortius en Johannes Wtenbogaert? Johan van Oldenbarnevelt werd op 13 mei 1619 op het Binnenhof in Den Haag op 71-jarige leeftijd onthoofd, nadat hij ter dood veroordeeld was op 12 mei 1619 wegens hoogverraad en landverraad. Hoogverraad vanwege het verstoren van de binnenlandse orde door het inhuren van waardgelders³, die niet onder het bevel van Maurits stonden en het niet optreden tegen dwaalleren in de kerk en landverraad vanwege zijn vermeende Spaans gezindheid.

Adolph van Waell van Moersbergen behoorde tot de staatsgezinde partij in de politiek, de zogenaamde Loevesteinse factie. Om die reden werd hij door toedoen van prins Maurits in 1618 uit de ridderschap gezet. Hij vluchtte naar het stamslot van zijn

³ Een waardgelder is een soort huurling. Het woord komt van het Duitse woord *wartegeld* wat wachtgeld betekend. In de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden waren in de 16e en 17e eeuw de waardgelders huurkorpsen die door de bestuurders van steden werden aangesteld ter bescherming van de stad. Het aanstellen van waardgelders ontstond aan het begin van de Nederlandse opstand. Volgens Johan van Oldenbarnevelt had men ze reeds in het jaar 1583, na den aanslag van de Hertog van Anjou op Antwerpen, te Rotterdam ingevoerd, omdat *er onder de burgerij aldaar, groten lust was tot de Françoise, zodat men daar over beluchtende was enige populaire commotie ooft' hatelijkheden en daar en begreep dat men dezen best en insgelijks zou voorkomen niet door de schutterijen en met wapenen van de inwoners, maar door het in soldij nemen van enige luiden van wapenen, tot assistentie van de wettelijke autoriteit.* In augustus 1617 werd door de Staten van Holland een *Scherpe Resolutie* aangenomen; deze resolutie gaf de steden in Holland de mogelijkheid om eigenhandig, en op kosten van de staten, waardgelders aan te nemen om onlusten te voorkomen. In de praktijk was de resolutie gericht tegen de contraremonstranten, die een opstandige aanhang onder de bevolking van de steden hadden. Hiermee ondermijnde men echter het gezag van prins Maurits, de opperbevelhebber van het leger. Dit was voor prins Maurits dan ook niet acceptabel en hij begaf zich op 31 juli 1618 naar Utrecht om daar op de kermis van Utrecht de waardgelders weer af te danken. Bron: Wikipedia.

Op de achtergrond ligt een vis op een eilandje voorzien van de tekst Barneveldt. Achter het eilandje ligt een ommuurde stad Wtrecht met de Domtoren. De reden dat Utrecht is afgebeeld is dat zowel Adolph van Waell van Moersbergen en Gilles van Ledenberg afkomstig waren uit Utrecht. Rechts van Utrecht ligt 's-Gravenhage, een verwijzing naar de plaats waar Johan van Oldenbarnevelt werd geëxecuteerd.

